

Ю. Ю. САПЛІН
УСНЕ МОВЛЕННЯ І ГАЗЕТНИЙ ТЕКСТ
(Українські елементи в російському газетному тексті)

Взаємодія усного мовлення і писемної, зокрема газетної, публіцистики зумовлена тим, що обидва типи мовлення мають «відкритий», емоційний, особистісний характер. Документальність публіцистики і ситуативність усного спілкування забезпечують тісний характер такої взаємодії. Однак якщо усне мовлення забезпечує цю міжособистісну взаємодію, то публіцистика, за словами К. Маркса, це «говорячі узи, які з'єднують окрему особу з державою і з цілим світом» (Маркс К., Енгельс Ф. Дебати про свободу друку. — Твори. — Т. 1. — С. 62). Тому дослідження взаємодії усного мовлення і мови газети є дуже актуальними в наш час.

В умовах українсько-російського білінгвізму увагу привертає мовна практика газети, яка безпосередньо реагує на особливості усного мовлення. Адже часто мовець при контактах близькоспоріднених мов в одних соціально-комунікативних ситуаціях використовує українську мову, а в інших — російську, і це не може не позначитися на писемній практиці. Звертаючись до матеріалів газет Запорізької області, що видаються російською мовою (це ИЗ — Индустриальное Запорожье, Имп — Импульс, МР — Медицинский работник за 1986 рік), а також до усного мовлення мешканців Запорізької області, можна помітити, що найбільш численну групу українських «включень» у російське мовлення становлять власні назви. Як правило, у газетному тексті (як і в усному мовленні) українські назви російською мовою не перекладаються: «Жена... занимается в спортклубе *«Запорожець»* (ИЗ); труженики *Жовтневого* района (ИЗ). Іноді графічними засобами передаються навіть деякі особливості вимови топонімів, якщо вони включаються в пряму мову: «Родом из села *Новоказанкуватое*» (пор, рос. *Новоказанковатое*). Імена та по батькові також часто передаються у тій формі, в якій зустрічаються в українській мові: «поговорить с *Сашком* не удалось» (Имп.); «помнят *Левка Нагнибеду*» (ИЗ). Однак, якщо в усному мовленні такі факти часто невмотивовані, то в газетному тексті вони є сигналами неформального характеру взаємин мовця і власника імені. З такою самою метою використовуються і російські неповні (неофіційні) імена.

Відмінювані варіанти прізвищ на **-ко** використовуються в російському мовленні на Україні частіше порівняно з іншими регіонами. Особливо це стосується відмінювання прізвищ видатних діячів української культури. До речі, у відповідях на соціолінгвістичний питальник один із інформантів зауважив, що правильною є невідмінювана форма, але на Україні відмінювана є допустимою. Цей факт мовної свідомості відображається і в газетному тексті, однак відмінювані варіанти зустрічаються тут все ж значно рідше, ніж в усному мовленні, зокрема тоді, коли вони є семантично значущими: «Общий стаж работы *Марченков* на заводе составляет ...около 150 лет» (ИЗ). Тут відмінювана форма вказує, що мова йде не про одну особу, а про кількох людей. «С секретарем парткома *С. Я. Голобородьком* он поделился своими планами» (ИЗ) — відмінювана форма показує, що йдеться про чоловіка.

Як розмовно-побутова газетна мова є «відкритою» для проникнення українських слів, що пов'язані з реаліями побуту, етнографічними та національно-культурними особливостями народу: широко включаються назви українських страв (*галушки, затирка, вареники с сиром*), рослин, овочів (*братки, гарбуз, гречка, черnobривцы*), музичних інструментів (*бандура, кобза*). Ці елементи використовуються і як засіб публіцистичної виразності: «сердце... будет звучать *кобзой*» (ИЗ).

У російському усно-побутовому різновиді мовлення на Україні фіксуються й деякі українські слова з виробничо-економічної сфери. Газетна мова ними менш насичена. Випадки використання таких лексем завжди стилістично марковані — ці слова або включаються у мовлення героя кореспонденції, або використовуються автором для додаткової виразності: «Можно было идти колеей, наезженной прежними *«головами»*, —

день-деньской вертеться лишь на полях и фермах. А село? Оно потерпит...» (ИЗ). У наведеному тексті виразно відчувається протиставлення двох значень *голова*, що зумовлюється міжмовною омонімією: укр. «голова колгоспу» та рос. *голова* — ірон. про нерозумну, нерозважливу людину. У фразі «Домов насчитал аж... девять, остальные *хатки*» (ИЗ) вживається підсилювальна частка *аж*, що має в російській мові розмовно-просторічний відтінок, а в українській перед відповідними словами позначає велику кількість. Однак у російському усному мовленні на Україні вона використовується і як засіб іронії. Протиставляючи лексеми *дом* і *хатка*, автор нарису використав відчутну різницю в їх стилістично-семантичному вживанні: перша лексема означає житловий будинок із цегли, переважно новий, друга — житло традиційного типу, частіше з глини, під соломою.

Українські елементи в російському тексті відразу ж привертають увагу читача і, звичайно, мають тенденцію поповнювати розряд експресивної лексики, яка замінює стилістично нейтральні назви. Використані в газетному тексті українські вислови, що не мають точних еквівалентів у російській мові, або варіанти, що перебувають на периферії норми чи за її межами, є стилістично маркованими.

У газетних текстах натрапляємо й на приклади стилістично немотивованого слововживання, тобто «чистого» відображення особливостей мовлення регіону. Частина випадків не виходить за межі норм літературної мови. Наприклад, в усному мовленні на Україні лексеми *детсад*, *детсадик*, *садик* є рівнозначними (повністю збігаються їх значення). Газетні тексти фіксують лише найбільш частотні (*детсадик*, *садик*), аналогічні за значенням та вживанням українському «дитсадок». У мові газети відбиваються й факти розширення значень російських лексем під впливом їх українських відповідників. Переважають вторинні, переносні значення, поява яких може бути мотивована семантикою російських слів: «перебрасывают рабочих из смены в смену, *латая* наиболее угрожающие в отношении плановых заданий участки» (ИЗ); «открылась *добротная* сельская школа» (ИЗ); «как же мог секретарь партийного бюро не *всколыхнуться*» (ИЗ). Є випадки переходу під впливом української мови російських лексичних одиниць з розряду пасивних, застарілих, до функціонально активних: «воспитатель помогает малышам *управляться* с пластилином» (ИЗ); «*краса* природы» (ИЗ). Підкреслено правильне слововживання маємо у випадках, коли з кількох рівнозначних елементів (іноді варіантів) свідомо обирається відсутній в українській мові: «Здесь два *овчарника*» (ИЗ); пор. рос. *хлев-овчарня* — *овчарник* та укр. відповідники *хлів* — *вівчарня* — *кошара*.

Частину немотивованих відхилень від норм літературної мови можна кваліфікувати тільки як помилкове слововживання: «*вложиться* в нормы расхода энергии» (ИЗ); «он оказался сравнительно молодым мужчиной, *захлопотанным*, деловым» (ИЗ); «жизнь преподала урок настоящего *хозяйственного* отношения к делу» (МР) (помилкове уживання *хозяйственный* замість *хозяйский* пояснюється тенденцією до підкреслено правильної мови.

Впливом близькоспорідненої мови можна пояснити і активізацію у газеті лексики, що є спільною для української мови та розмовно-просторічних сфер російської мови: «поле.. было засеяно люцерной, два года она *родила* хорошо» (ИЗ); «на ферме работают *работящие* люди» (ИЗ); «журналисты любят *выпытывать* у своих героев остросюжетные случаи из их жизни» (ИЗ); «на конкурс были представлены *стенновки*» (ИЗ).

Помітною є спільна тенденція вживання в газетному тексті української й російської лексики розмовного характеру. Частіше розмовна лексика використовується як емоційно-експресивний елемент мови героїв публікацій, рідше — в авторському мовленні. В газетних текстах найбільш широко представлена розмовно-оцінна (частіше негативна), а також розмовно-професійна лексика. Причому в авторській мові більш поширена лексика першої групи. Існують певні відмінності в уживанні розмовної лексики залежно від типу газети, жанру та авторства. Лексика розмовного вживання частіше зустрічається у текстах обласної газети, рідше — в районних та багатотиражних. Найбільш «відкриті» для елементів усного мовлення фейлетон, нарис та репортаж, менше — стаття та інтерв'ю, практично відсутні вони в хронікальній інформації. Причому в нарисі та репортажі однаковою мірою

використовується як оцінна, так і розмовно-професійна та регіонально-специфічна лексика; у фейлетоні та статті — ширше використовується оцінна, в інтерв'ю — розмовно-професійна лексика. Частіше зустрічаються розмовні елементи у матеріалах кореспондентів газет, рідше — у матеріалах робітників, виступах у пресі партійних, радянських та господарських керівників.

Відмінності використання лексики усного мовлення, на нашу думку, залежать від різної стильової орієнтації газетного тексту, а також від рівня мовної майстерності автора.

Треба відзначити, що мовна культура газетного тексту в середовищі близькоспорідненого білінгвізму досить висока.